

Dama de pică și alte proze

ALEKSANDR SERGHEEVICI PUȘKIN (1799–1837) s-a născut la Moscova, într-o familie de nobili de viță veche. Studiază la Liceul Imperial din Țarskoe Selo, iar în 1817 se stabilește la Petersburg și devine membru activ al cercului literar „Lampa verde”, publicând prima poezie la cincisprezece ani. În 1820 apare primul său poem lung, *Ruslan și Ludmila*, dar în același an, din cauza scrierilor sale antidespotice (*Odă Libertății*), se mută la Chișinău, unde va rămâne până în 1823. În această perioadă scrie două poeme romantice, *Fântâna din Bahcisarai* și *Captivul din Caucaz*. Pleacă apoi la Odessa, unde intră din nou în conflict cu guvernul și este trimis în exil în nordul Rusiei (1824–1826). În 1823 începe să lucreze la marele său roman în versuri, *Evghehi Oneghin*. În 1825 scrie drama *Boris Godunov*, publicată cinci ani mai târziu. Moare în 1837, în urma unui duel cu presupusul iubit al soției sale.

Pușkin este considerat cel mai mare poet rus și fondatorul literaturii ruse moderne. Prin stilul său unic, sensibil, prin vocabularul deosebit de bogat și multele genuri literare pe care le abordează — poezie lirică și narativă, roman, nuvelă, povestire, dramă, eseu critic —, a influențat major scriitorii ruși care i-au urmat.

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

ALEKSANDR PUȘKIN

Dama de pică
și alte proze

Traducere din limba rusă și note de
EUSEBIU CAMILAR

Prefață de
ANTOANETA OLTEANU

CORINT

PREFAȚĂ

PUȘKIN ȘI PROZA REALISTĂ RUSĂ

Din multe puncte de vedere, A.S. Pușkin poate fi considerat întemeietorul literaturii ruse moderne. El este nu numai un poet extrem de cunoscut, de altfel, dar și un prozator revoluționar pentru vremea respectivă (să nu uităm că, la vremea când au apărut prozele lui Pușkin, literatura rusă se afla încă în siajul sentimentalismului care, datorită popularității uriașe pe care o căpătase, generase o pleiadă de imitatori care nu au făcut decât să tragă în jos literatura cu adevărată rusească, al cărei drum a fost trasat de Mihail Lomonosov, Antioh Cantemir, Gavriila Derjavin și Nikolai Karamzin). Scriitorul și-a exprimat încă din anul 1822 primele teze referitoare la calitățile prozei: „Precizie și concizie, iată care sunt primele merite ale prozei. Ea cere numai și numai idei, fără ele niște expresii strălucite nu servesc la nimic” (*Despre proză*). Un merit la fel de important îl are Pușkin în folosirea, ca limbă a poeziei mai ales, nu a francezei (pe care, de altfel, a și folosit-o în prima perioadă de creație), ci a unei limbi ruse autentice; nu rusa academismului, care impunea o variantă solemnă, înaltă, plină de slavonisme, ci acea limbă rusă vorbită de oamenii de rând, extrem de bogată, plastică și expresivă.

Creația lui Pușkin a acoperit două mari orientări literare, romantismul și realismul. Prima parte a ei, tributară romantismului, a fost puternic impregnată de motivele și temele acestuia, așa cum circulau ele în literatura universală. Prezența fantasticului, a misteriosului, întoarcerea spre teme neconvenționale, din istoria Rusiei sau din folclorul acestei țări, sunt și ele trăsături romantice.

Demonismul lui Hermann și al Lizavetei Ivanovna, din *Dama de pică* (1834), îl face pe Pușkin autorul uneia dintre cele mai reușite povestiri fantastice din literatura universală, care este în continuare prezentă în antologiile de specialitate de pretutindeni. Scrisă sub influența lui Hoffmann și Nodier, povestirea deschide, de asemenea, o altă temă dragă a literaturii ruse, și anume a crimei și pedepsei care-i urmează invariabil. Pe de altă parte, istoria literaturii ruse înregistrează această nuvelă ca fiind printre primele care a avut un mare succes în Franța, fiind tradusă, de-a lungul vremii, de Prosper Mérimée și André Gide. Patima pentru jocul de cărți în Rusia era foarte mare la vremea aceea; nu era vorba numai de a juca pentru a câștiga, ci și de plăcere. În același timp, putem spune că nu există roman rusesc în care jocul de cărți, ca obicei păcătos în viața unui personaj, să nu fie prezentat ca una dintre plăgile societății ruse (să ne amintim numai de *Jucătorul* lui Dostoievski, și el inspirat, din păcate, din propria experiență a scriitorului; personajul principal al nuvelei, Hermann, poate fi încadrat în familia tipologică a eroilor din *Adolescentul* și *Crimă și pedeapsă*, de exemplu). Subiectul nuvelei pușkiniene a fost inspirat din realitate, fiind furnizat scriitorului de prințul Golițîn, a cărui bunică, cunoscută în epocă, N.P. Golițîna, i-ar fi dat nepotului sfatul de a miza pe cele trei cărți care au fost în cele din urmă norocoase.

Tema istoriei, așa de des folosită în prozele lui Pușkin, este mai degrabă de domeniul realismului, deși în nuvelele respective pot fi sesizate încă note romantice la multe dintre personajele pușkiniene. Pușkin scrie despre evenimente importante, capitale, care au schimbat soarta mai multor generații, despre personalități văzute nu ca niște (semi)zei, ci ca oameni simpli, capabili de sentimente adevărate și umane. În cazul lui Petru cel Mare, de exemplu, poziția lui Pușkin este ambivalentă. Primul împărat rus a fost promotorul modernității în Rusia, reformatorul prin excelență, cel care a adus în propria țară Occidentul în toate formele sale.

Prin atașamentul față de rădăcinile ruse, Pușkin a fost mai degrabă un orientalist, adept al curentului ce se opunea reformelor majore ale lui Petru cel Mare, care, pentru a fi aclimatizate mai repede, impuneau ștergerea a tot ce este rusesc, bizantin, oriental etc. din moștenirea culturală rusă. De aici și imaginea demonică a țarului Petru în celebrul poem *Călărețul de aramă*, care, prin mutarea capitalei în neprietenosul Petersburg, a distrus nu numai vechile tradiții, dar și viețile oamenilor de rând, ale căror existențe au fost măturate, dacă nu de inundațiile catastrofale din primele decenii de existență a noii capitale, de rigoarea și răceala noilor moravuri de aici. În *Arapul lui Petru cel Mare* (povestirea a fost scrisă în anul 1827, dar a văzut lumina tiparului în 1837), țarul rus apare mult mai umanizat. Nuvela este o altă dovadă a interesului lui Pușkin pentru istoria rusă, de data aceasta scriitorul făcând o incursiune și în propria biografie. Arapul lui Petru cel Mare îl prezintă, de fapt, pe Abram (Ibrahim, după creștinare Piotr) Petrovici Hannibal, străbunic al lui Pușkin pe linia maternă. În linii mari, nuvela păstrează datele biografice, deși există și câteva inadvertențe (Hannibal s-a căsătorit cu soția lui, care nu era aristocrată, la șase ani de la moartea lui Petru cel Mare). Petru cel Mare a dorit să reformeze țara prin reformarea oamenilor și de aceea a încurajat trimiterea în străinătate, la studii și la „schimb de experiență” a multor tineri aristocrați din care dorea să formeze mai apoi nu numai buni conducători militari, școliți în arta occidentală, dar și niște curteni de bază, care să-l susțină și să-l ajute în trasarea reformelor. Se observă, în nuvelă, imaginea extrem de puternică a unui Petru volitiv, un adevărat suzeran care dispunea până și de cele mai mici detalii din viața oamenilor săi. În orice caz, în prozele lui Pușkin se observă foarte bine principiile istorismului – înfățișarea concret-istorică a trecutului național, fidelitatea față de personajele istorice, privirea realității în evoluția sa (S.M. Petrov) – trasate pentru prima dată în drama *Boris Godunov* și reluate mai apoi în *Arapul lui Petru cel Mare*,

care poate fi considerat astfel prima încercare de roman istoric realist din literatura rusă.

Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin este un ciclu de povestiri care au apărut în anul 1831 (au fost scrise la Boldino, în septembrie-octombrie 1830), devenind la scurtă vreme extrem de populare. Latura romantică se observă deja aici în mai multe povestiri, cu o tentă profund ironică, pe fundalul unor personaje reale și tablouri de viață autentice. *Împuşcătura* este dedicată duelului care, ca și jocul de cărți de care am vorbit, constituia, în societatea rusă, un flagel greu de stăpânit. Orice conflict, mai mult sau mai puțin important, se soluționa prin duel, provocatorul, dar și cel care accepta duelul fiind considerați astfel persoane care acționau după un cod al onoarei extrem de popular. Biografiile spun că în povestire ar fi vorba de o experiență a scriitorului însuși, care s-a duelat și el, în postura lui Silvio, în iunie 1822, la Chișinău, cu ofițerul Zubov (ca să nu mai vorbim de faptul că, peste șapte ani, Pușkin își va pierde viața tot în urma unui duel). *Viscolul*, o povestire cu adevărat romantică, are toate ingredientele stilului: dragostea a doi tineri rămâne neîmpărtășită și după tentativa, eșuată, de a se căsători pe ascuns. Viscolul care l-a împiedicat pe logodnic să ajungă la biserica unde îl aștepta mireasa a adus în locul lui un colonel de husari care, de dragul glumei, s-a dat drept mirele mult așteptat și s-a căsătorit astfel cu eroina noastră. Ofițerii curajoși mai fac glume, dar mai și luptă, mai ales că în fundal se declanșează celebrul război din 1812, invazia lui Napoleon în Rusia, care a dat apă la moară tinerilor romantici dornici să-și dea viața pentru patrie. Tot de esență fantastică este și povestirea *Dricarul*, în care, sub pretextul unor apariții de coșmar, morții sunt alături de cei vii și petrec împreună în anumite momente din an. Spre deosebire de proza romantică tradițională, fantasticul misterios nu mai este încununat de o aureolă strălucitoare, ci e privit în cheie comică. În toate aceste proze, în pofida notelor sentimental-romantice de care am amintit, nu mai întâlnim

limbajul abstract și sensibil, moralist, al prozei de dinainte, cu situații romantice de efect și coliziuni dramatice, accentul punându-se pe o narațiune extrem de simplă și deloc sofisticată, profund umană.

Tot de esență romantică este și nuvela *Dubrovski* (încheiată în anul 1833, publicată în 1942), în care postura de haiduc, de răzbu-nător al ofenselor aduse de moșierul vecin, hapsân și acaparator, este luată de un tânăr ofițer, și el aristocrat, care își face dreptate singur, după ce în instanță familia pierde moșia litigioasă. Și aici avem de-a face cu o iubire neîmplinită, între tânărul haiduc și fata moșierului împotriva căruia luptă, dar puternica influență a moralei creștine în care a fost educată fata o împiedică să-l urmeze pe alesul inimii după ce i-a jurat credință în biserică soțului impus de părinți. Tema protestatarului cu suflet mare este dezvoltată de Pușkin într-o nuvelă-roman și ea celebră, *Fata căpitanului* (1836). De data aceasta, revoltatul este Emelian Pugaciov, liderul unei mari răscoale țărănești din secolul al XVIII-lea, dar firele acțiunii aduc laolaltă un ofițer romantic, puternic marcat de simțul onoarei, care nu se dă în lături, la un moment dat, să-l apere pe răsculatul urmărit de reprezentanții puterii țariste; iubirea, aproape imposibilă, de data aceasta, cunoaște și ea o mulțime de tribulații, desfășurându-se într-un plan extrem de mare (eroina ajunge, în final, chiar în fața împărătesei Ecaterina a II-lea, pentru a-i cere grațierea logodnicului acuzat de complicitate cu liderul răsculaților).

Paginile în care scriitorul descrie evenimentele istorice sunt, și de data aceasta, extrem de puternice. Nu este deloc întâmplător acest lucru, deoarece Pușkin a dorit, încă din anii 1820, să scrie un roman istoric de anvergură, ale cărui prime tatonări au fost făcute în nuvela *Arapul lui Petru cel Mare*. Trebuie menționat faptul că în Rusia, primul roman istoric pe teme rusești a apărut cam în aceeași perioadă, în anul 1829 văzând lumina tiparului *Iuri Miloslavski, sau rușii la 1612*, scris de M.N. Zagoskin, care

se pare că a lăsat anumite urme în proza istorică ulterioară a lui Pușkin. Interesul pentru Emelian Pugaciov, de cealaltă parte, trebuia să se materializeze într-o istorie a răscoalei lui Pugaciov, pe care Pușkin intenționa să o realizeze (hotărârea scriitorului în acest sens poate fi demonstrată și de „călătoriile de studiu” întreprinse de Pușkin în sudul Uralilor, pentru a discuta cu martorii evenimentelor din anii 1770). *Fata căpitanului* a fost apreciată mai apoi în spațiul cultural rusesc chiar de istorici celebri, care remarcă, asemeni lui V.O. Kliucevski, că „în ea este mai multă istorie decât în *Istoria răscoalei lui Pugaciov*, care pare o notă explicativă lungă la roman”. Și aici, ca și în *Dubrovski*, pot fi decelate și o serie de motive din romane celebre în epocă, scrise de nu mai puțin celebrul Walter Scott (*Rob Roy*, *Waverley*).

Putem spune astfel, în concluzie, că proza lui A.S. Pușkin, care a însemnat în mod clar o nouă etapă calitativă în literatura rusă, prin particularitățile sale narrative, dar mai ales prin temele și subiectele tratate, este și în zilele noastre o lectură extrem de plăcută și alertă pentru cititorul contemporan.

Antoaneta Olteanu